

Meulen ontving ten behoeve van zijn pogingen om in het Noorden steun voor het belegerde Brabant te werven? Berust er geen exemplaar in het archief van de Raad van State, waarvoor het bestemd was en waar men toch eerder naar iets dergelijks zal zoeken?

Veel interessanter is daarentegen de familie-correspondentie en het materiaal dat betrekking heeft op de bedrijfsvoering. Wat dit laatste aangaat, krijgt men een indruk van de veelzijdigheid en de onzekerheden van het internationaal handelsbedrijf in deze periode. De familie-aangelegenheden betreffen eerst het huwelijk van Van der Meulen, vervolgens de conflicten tussen de gebroeders Delia Faille waarbij hij hierdoor betrokken raakte en die vooral over de nalatenschap van hun vader gingen. Geld en een verregaand gebrek aan onderling vertrouwen waren, ondanks de vele mooie woorden die ook gebezigd werden, de voornaamste ingrediënten van de persoonlijke betrekkingen. De aanwezigheid daarvan in ook andere familie-archieven doet vermoeden, dat de Van der Meulens en Delia Failles in ieder geval in dit opzicht geheel aan de normen van hun tijd voldeden.

De brieven zijn zonder meer onderhoudend te noemen en uitvoerig geannoteerd; het 126 bladzijden tellende register is een kunststuk op zichzelf, zodat het eens te meer te betreuren valt dat dit project, waarin evident veel energie is gestoken, niet vervolgd zal worden. Het reeds geleverde werk — wat zou er met de niet-gepubliceerde aantekeningen gebeurd zijn? — kan echter wel als eerste aanzet dienen voor een aantrekkelijke monografie, over een interessante figuur uit een cruciaal tijdvak in de vaderlandse geschiedenis.

1 Zie ook het na afsluiting van de tekst verschenen J. D. Bangs, G. D. Winius, 'Daniël van der Meulen, first Midas of Holland', *Atti del 2° Congresso Internazionale di studi storici. Rapporti Genova-Mediterraneo-Atlantico nell'Eta Moderna* (Genua, 1985) 347-371.

M. Prak

O. P. Grell, *Dutch Calvinists in early Stuart London: the Dutch Church in Austin Friars, 1603-1642* (Publikaties van het Sir Thomas Browne instituut Leiden, New Series XI; Leiden: E. J. Brill, 1989, 331 blz., f142,-, ISBN 90 04 08955 1).

Hollanders hadden het in Londen tijdens Jacobus I en Karel I niet gemakkelijk. De Engelsen hadden een hekel aan buitenlanders en de Nederlandse gemeente in Austin Friars die bepaalde privileges genoot, stond voortdurend onder druk. Vooral tijdens economische en sociale crises was de Hollandse gemeenschap het doelwit van vreemdelingenhaat. Het gerechtelijk doodvonnis tegen tien Engelsen op Ambon in 1623 wegens conspiratie, ook in dit boek nog steeds 'the massacre of the English in Amboyna' genoemd, zweepte de anti-Nederlandse sentimenten hoog op en dwong de voorganger van de Hollandse gemeente openlijk vanaf de kansel afstand te nemen van de gebeurtenissen op Ambon.

Ole Peter Grell beschrijft de moeilijke situatie van de Nederlandse gereformeerden in Londen tussen 1603 en 1642 op rake wijze. Na te hebben geschetst hoe de zestiende-eeuwse vluchtelingenkerk zich ontwikkelde tot een vreemdelingengemeente na 1600, geeft Grell een beeld van de interne situatie in Austin Friars tijdens de 'early Stuarts'. Hij schenkt aandacht aan de sociale opbouw van de gemeente, de predikanten, de ouderlingen en de diakenen, beschrijft het onderwijs en de armenzorg, gaat uitvoerig in op de verzorging van de *alumni* en behandelt in de laatste hoofdstukken de positie van de gereformeerde kerk in Austin Friars tijdens de botsing tussen puriteinen en arminianen aan de vooravond van de Engelse revolutie.

De bijzondere positie van de Hollandse gemeente in Londen bracht mee dat de kerkleiders zich met veel meer zaken bemoeiden dan kerkelijke aangelegenheden. De welvarende kooplieden die in de kerkeraad de dienst uitmaakten, waren voortdurend in de weer de kwetsbare gemeenschap zoveel mogelijk te beschermen. Daarvoor brachten zij grote geldsommen op. Zo collecteerde de kerkeraad in 1625 £ 1600 voor de bouw van een erepoort voor Karel I die overigens nooit werd opgericht, omdat de koning zijn aangekondigde bezoek aan Londen afzegde. In vergelijking met de zestiende eeuw was er in Austin Friars veel veranderd. Van een bruisende vluchtelingenkerk die nauwe betrekkingen met het geplaagde vaderland onderhield en de strijd met Spanje geldelijk ondersteunde, was Austin Friars tot een vreemdelingengemeente geworden, bestaande uit kooplieden en ambachtsmensen van Nederlandse origine die nog maar losse banden met het moederland hadden. Zond de zestiende-eeuwse kerk zelf opgeleide predikanten naar de kerken onder het kruis op het vasteland, na 1600 moest de Londense gemeente moeizaam omzien naar voorgangers uit de Republiek. De 'midweek prophesying sessions' waarin predikanten werden gevormd, bestonden niet meer, Austin Friars zond *alumni* naar Leiden om daar theologie te studeren. De bevolgen kerkleiders en predikanten van het eerste uur, hadden opvolgers die door Grell als precieze boekhouders worden getypeerd. Het religieus enthousiasme dat de ordonnantiën van Micron uit 1554 uitstraalden was in de kerkorde van 1609, het *corpus disciplinae*, niet meer terug te vinden.

Het beeld dat Grell van de Hollandse gemeente in Londen tijdens de eerste Stuarts tekent, maakt de indruk op goede gronden te zijn geschetst. Niettemin schiet de kennis van de auteur, waar het de voor zijn onderzoek relevante Nederlandse literatuur betreft, op sommige punten tekort. Zo geeft hij hoog op van de kwaliteit van het medisch onderwijs in Leiden rond 1630 (134), waar Lindebooms *Geschiedenis van de medische wetenschap in Nederland* (Bussum, 1972) hem tot enige terughoudendheid had kunnen manen. Ook zijn voorstelling van het conflict tussen gomaristen en arminianen, in het bijzonder de rol van Maurits daarin, lijkt mij voor nuancering vatbaar (89). De vraagtekens die Grell zet bij de Nederlandse loopbaan van de best betaalde alumnus van Austin Friars, Simeyon Ruytingh (Grell spelt: Ruytinck, 282) zijn onnodig. Hij was van 1633 tot 1638 predikant in Maastricht en van 1638 tot 1666 in Nijmegen. Ook over Ruytinghs 'some kind of nervous breakdown' (144) was meer te zeggen geweest. Simeyon Ruytingh was psychisch zeer kwetsbaar. Hij sleet zijn laatste levensjaren in volslagen waanzin. In 1662 besloot de magistraat van Nijmegen in overleg met de kerkeraad van de gereformeerde gemeente dominee Ruytingh niet langer de sacramenten te laten bedienen. Tijdens de laatste avondmaalsviering was gebleken dat hij 'eeniger maten in syn verstant was getroubleert'. Kort daarop werd hij helemaal uit zijn dienst ontslagen. Zijn toestand was zo ernstig, dat de overheid besloot hem in zijn eigen pastorie op te sluiten. Met dikke planken werden de deuren en ramen van zijn woning dichtgetimmerd. Op 7 september 1666 verloor de dood hem uit de gebarricadeerde behuizing.

G. Groenhuis

Th. E. A. Bosman, e. a., ed., *De Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze in tweede termijn* (Brabantse rechtshistorische reeks IV; Assen: Van Gorcum, 1989, 168 blz., f29,-, ISBN 90 232 2453 1).

Nadat een inventaris van het Rijksarchief Noord-Brabant het omvangrijke archief van de Raad